

El règim senyorial a la Catalunya moderna

No hi ha dubte que si es tracta d'assenyalar els principals referents historiogràfics en la història agrària de Catalunya des de mitjan segle xx, el primer en el temps seria Emili Giralt i seguidament Eva Serra, que va rebre el seu mestratge.¹ Molts són els punts de trobada, encara que amb enfocaments diferents; així, per exemple, Giralt realitzà entre els seus treballs primerencs un estudi sobre el preu del blat a Barcelona al segle xvi (1958), mentre que la primera recerca d'Eva Serra fou sobre els cereals a Barcelona al segle xiv (1967). Encara que dedicats a períodes distints, la relació entre ambdós queda palesa des de la direcció de la tesi d'Eva Serra (1978) fins a la coordinació del volum III de la *Història agrària dels Països Catalans* dirigida pel doctor Giralt (2008).

Es pot dir, doncs, que la dedicació d'Eva Serra al món rural català de l'època moderna va ser sempre en el rerefons dels seus treballs, tot i les cabdals aportacions que feu en altres àmbits, com els de la història política i les institucions de la Catalunya dels segles xvi i xvii. D'altra banda, és indispensable assenyalar que el seu és un exemple, encara massa escadusser, del convenciment que cal enllaçar la recerca del temps medieval amb el modern per fer-ne una interpretació més precisa. El seu profund coneixement de la baixa edat mitjana i en particular del segle xv són a la base de bona part dels seus estudis.

Fidel als seus plantejaments metodològics, en l'anàlisi del món rural fixava l'atenció en els aspectes econòmics i socials en el seu conjunt, i el seu objectiu principal era l'indestriable relació entre ambdós. Així doncs, la seva no ha estat una història agrària economicista, sinó que es planteja la configuració i els canvis de les estructures socials en el camp, amb una acurada combinació dels pressupò-

1. Rosa CONGOST i Llorenç FERRER, «Presentació», *Estudis d'Història Agrària* (Barcelona), núm. 17 (2004), p. 13-15.

sits teòrics i conceptuals a bastament contrastats amb la informació documental tractada amb el màxim rigor analític. En aquest sentit, no és estrany que l'estudi del règim senyorial feudal, sobretot dels segles XVI i XVII, hagi ocupat una part significativa de la seva recerca, en la qual ha fet aportacions que ja són de referència obligada.

El treball central en aquesta temàtica fou la tesi doctoral, publicada deu anys més tard de la seva presentació amb el títol *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729*.² Es tracta d'un estudi global d'història agrària i és la primera part la que dedica explícitament a l'anàlisi del règim senyorial a la Catalunya moderna. Van ser justament els capítols IV i V que es convertiren en l'article «El règim feudal català abans i després de la Sentència arbitral de Guadalupe», que suposava un gir significatiu sobre la interpretació de les guerres pageses baixmedievales i les conseqüències del seu acabament amb la posterior intervenció reial.³ Deixant de banda la revisió que l'estudi comportava del que havia estat la visió que Jaume Vicens havia establert, per al tema que ens ocupa cal subratllar-ne la conclusió, quan afirmava que el que es derivà de la sentència fou la consolidació del règim senyorial per a tota l'època moderna.

Com a avançament a allò que fou després la base documental de la tesi, Eva Serra publicà el treball sobre l'evolució del patrimoni dels Sentmenat, seguint la proposta feta en el seu moment per Lawrence Stone sobre l'interès de l'estudi de les classes privilegiades a l'Antic Règim per tal de constatar la seva capacitat d'adequació a les dificultats financeres que patien, així com a les conseqüències de la revolució en el cas anglès.⁴ Se situava en una temàtica, la de l'estudi de la noblesa catalana, que encara era un gran buit historiogràfic, en el qual només sobresortia l'aportació de caràcter més general feta per John H. Elliott.⁵ Es constata aleshores la importància dels arxius patrimonials, escassament treballats, en els quals calia començar per l'ordenació documental, tasca que encetava ella mateixa en el cas dels Sentmenat, situat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó; quaranta anys després encara escrivia que calia «observar el valor dels arxius patrimonials per a una reconstrucció afinada de la història de Catalunya».⁶ En aquella primera aproxima-

2. El títol de la tesi era *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat, un exemple local del Vallès Occidental, 1590-1729*, presentada a la Universitat de Barcelona el 1978.

3. L'article es publicà a *Recerques* (Barcelona), núm. 10 (1980), p. 17-32.

4. Eva SERRA I PUIG, «Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els segles XVII i XVIII. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat», *Recerques* (Barcelona), núm. 5 (1975), p. 33-71. Vegeu també Lawrence STONE, *The crisis of the aristocracy: 1558-1641*, Oxford, Oxford University, 1965.

5. John H. ELLIOTT, «A provincial aristocracy: the catalan ruling class in the sixteenth and seventeenth centuries», a *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, vol. II, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1967, p. 125-141. No es disposa d'un estudi sistemàtic sobre la noblesa catalana fins a l'obra de Pere MOLAS RIBALTA, *L'alta noblesa catalana a l'edat moderna*, Vic, Eumo, 2004.

6. Eva SERRA I PUIG, «Fernández Trabal, Josep. *Els Desvalls i Catalunya. Set-cents anys d'història*

ció ja avançava algunes de les qüestions centrals del que seria la tesi, com per exemple la que es referia a les estratègies per al manteniment de l'estabilitat del patrimoni a través de la concentració de la renda feudal per matrimoni i també per la mort d'hereus d'altres branques familiars, malgrat l'endeutament de la hisenda senyorial de final del segle XVI i primera meitat del segle XVII, que obligaria a desprendre's d'algunes propietats que no formaven part del nucli principal. Així mateix, en l'evolució del règim senyorial observava el nou creixement d'aquella renda a partir de 1730 degut a l'augment de la producció agrícola.

El rigor analític i l'agudesesa d'interpretació que han caracteritzat els treballs d'Eva Serra ja van ser presents en la seva tesi i, potser per aquest motiu, els plantejaments i les conclusions que s'hi exposaren els ha mantingut al llarg del temps i en bona part resten encara com a referència. Es proposava, com a punt de partida, poder situar el sistema jurídic, el marc legal, que havia substituït la dependència feudal després de les guerres pageses del segle XV, en la mesura que considerava que els senyors no n'havien sortit perdedors i que el règim senyorial persistia. En segon lloc, analitzava les noves relacions econòmiques, derivades igualment d'aquell llarg conflicte, que s'establirien sobretot amb relació a la propietat de la terra més que no pas en funció del domini senyorial pròpiament dit, un altre dels aspectes nous que caracteritzarien l'època moderna. Finalment, la tesi també s'emmarcava en el debat de la transició del feudalisme al capitalisme, coincidint amb l'aparició de l'article de Robert Brenner; en aquest sentit, es plantejava com es reflectia aquell enllaç en el camp català a través de l'estudi de la baronia de Sentmenat.⁷

La documentació senyorial, particularment els capbreus, li permet constatar que després de la Sentència arbitral els pagesos haurien obtingut la llibertat personal, alhora que mantenien la propietat útil a través de l'emfiteusi, i que encara l'engrandien amb la incorporació de masos ròncs. En aquest aspecte, quedava sense tractar l'efectivitat de la condició d'homes propis, solius i afocats, tenint en compte que la darrera suposava l'obligació de continuada residència en el mas, i que treballs posteriors l'han considerat només com a reconeixement formal de la senyoria i en tot cas recordatori de la ja passada remença. D'altra banda, el senyor mantenia el domini directe i tots els drets, amb el recurs legal d'assegurar-se'n el control i la confirmació a través de la capbrevació. De manera que, en el marc de la generalització de l'emfiteusi, totes les condicions que formaven part de la confessió passaven a ser igualment indefinides en el temps. La legislació sorgida de les

d'una família noble catalana», *Índice Histórico Español* (Barcelona), núm. 129 (2016). L'autor de l'obra ressenyada ha realitzat múltiples treballs sobre arxius patrimonials.

7. Robert BRENNER, «Agrarian class structure and economic development in preindustrial Europe», *Past and Present*, núm. 70 (1976), p. 30-75.

Corts també protegia els interessos dels senyors en altres aspectes, com el que es referia al control de les vendes de terra o en les formes de pagament del delme, reflectint així el que eren pràctiques de frau més o menys freqüents.

Amb tot, però, el pagès emfiteuta era el que es convertia en l'element dinàmic d'aquella estructura, amb capacitat per poder esdevenir benestant en els casos en què aconseguia disposar d'una unitat d'explotació prou gran i en el context d'una conjuntura de creixement, com ho fou bona part del segle XVI. Des d'aquella posició, com a propietaris útils, mimetitzaven el sistema amb la imposició de drets «senyorials» als arrendataris i masovers que situaven en algunes de les seves terres i masos. D'aquest procés se'n derivava una important diferenciació social, que s'accentuava entrat el segle XVII degut a l'increment de l'endeutament entre els petits pagesos. Tot i aquella transformació, paral·lelament apareixien accions de defensa comunitària dels pagesos enfront dels senyors, que superaven l'acció dels batlles amb recursos davant l'Audiència.

Malgrat les mesures esmentades, la renda senyorial havia d'afrontar una certa resistència pagesa, una conflictivitat que canviava progressivament de caràcter, ja que deixava de centrar-se en el domini per fixar-se en el que se'n derivava, ja fos el pagament de lluïsmes, la pretesa generalització del delme a nous conreus o les formes de delmar. El canvi de conjuntura amb l'entrada al segle XVII es feia notar en la renda dels senyors però també en la dels pagesos, sobretot en els que més patien l'impacte de les crisis de subsistències, al qual s'hi afegiria el de la fiscalitat i la guerra. Una darrera mostra de la conflictivitat i de les aliances entre el poder reial i el senyorial, així com de les institucions catalanes, es troba en la revolta dels Barretines, ja que es tractava de la defensa comunitària de la pagesia, encapçalada pels més benestants, i amb la qual els pagesos haurien aconseguit algunes de les seves reivindicacions malgrat el triomf d'aquella aliança.⁸ Eva Serra concloïa que a finals del segle XVII i a les primeres dècades del segle XVIII el senyor com a propietari de terres, sense deixar la seva preocupació pel domini, actuava com ho feien els pagesos que participaven del redreç, creant nous establiments, rabasses, masoveries i recorrent al crèdit.⁹

En treballs posteriors continuaria l'anàlisi d'altres famílies de la noblesa i de la classe dirigent urbana, a través de les quals confirmaria les grans línies establertes en el cas dels Sentmenat. El següent fou l'estudi dels Gualbes, una família de l'oligarquia barcelonina coneguda per la seva important activitat comercial des del

8. Jaume DANTÍ I RIU, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona, Curial, 1990. Vegeu també Antoni SIMON TARRÉS, *Del 1640 al 1705: L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*, València, Publicacions de la Universitat de València i Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 181-207.

9. Eva SERRA I PUIG, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII: Baronia de Sentmenat 1590-1729*, Barcelona, Crítica, 1988, p. 407-410.

segle XIV, amb el particular objectiu de constatar-ne l'evolució a partir dels efectes de la crisi del segle XV, tenint en compte que ja aleshores ocupaven càrrecs en el Consell de Cent de la ciutat i havien assolit un important nivell de renda, tot i partir la fallida del banc familiar a les primeres dècades d'aquella centúria.¹⁰ L'activitat posterior fou sobretot rendista, basada en el lloguer de cases, els censos sobre altres habitatges i l'adquisició de censals i violaris. Fins a mitjan segle XVII els enllaços matrimonials els establiren amb membres de la mateixa oligarquia urbana, mercaders, ciutadans honrats, i pels efectes de l'alta mortalitat incorporaven béns de branques de famílies que s'extingien. Amb tot, ja en el segle XVI la renda urbana s'afeblia i més amb la crisi des de les primeres dècades del segle XVII. Aquest seria un dels motius pels quals canviava l'estratègia matrimonial i començava la vinculació amb nissagues de la noblesa, primer amb els Clariana i després amb els Sentmenat.

Aquella evolució coincidia amb el procés d'urbanització de la noblesa rural, que deixava la seva residència originària i es traslladava a la ciutat, com succeïa amb els Sentmenat, que des de finals del segle XVI s'havien instal·lat a Barcelona mentre continuaven tenint els seus dominis al Vallès. El 1655 es produïa el matrimoni entre Joaquim de Gualbes i Elionor de Sentmenat i Perapertusa, i vint anys després, sense descendència masculina, la filla gran es casava amb Miquel de Clariana, família que tenia la senyoria de Plegamans però situada de temps a la ciutat, integrada a l'administració reial, amb privilegi de noblesa des de finals del segle XVI i finalment amb el títol de comte el 1698. El treball mostra com per afrontar el dot d'aquest darrer matrimoni els Gualbes es despenien de la casa on residien, una part de la qual ja estava llogada, i per cobrir el total afegien mobles als diners. D'aquesta manera es constataren les dificultats de manteniment d'aquella oligarquia urbana rendista, que acabava per ser incorporada a la noblesa rural, segons Eva Serra, una mostra de la capacitat de la renda feudal.

En l'estudi sobre els Guimerà, senyors de Ciutadilla i Abella, a les terres de la Catalunya Nova, també fa algunes aportacions significatives sobre el règim senyorial.¹¹ L'article, però, se situa dins d'una altra de les seves línies de recerca, la de la necessària revisió sobre la participació dels diferents sectors socials a la Guerra dels Segadors, amb l'objectiu de copsar l'itinerari d'aquella família de la noblesa catalana en relació amb el poder reial, l'activitat bandolera i la defensa institucional. Amb arrels, si més no des del segle XIV, vinculats per enllaços matrimonials amb la cúria reial, amb posicions distintes entre branques de la família, a mitjan

10. EVA SERRA I PUIG, «Els Gualbes ciutadans de Barcelona: de la fallida bancària del segle XV a l'enllaç nobiliari del segle XVII», a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. I, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, p. 479-496.

11. EVA SERRA I PUIG, «Els Guimerà, una noblesa de la terra», *Recerques* (Barcelona), núm. 23 (1990), p. 9-36.

segle XVI aconseguien el títol de noble i aleshores ja disposaven d'un domini important entre l'Urgell i el Pallars. També participaven del trasllat a la ciutat i en aquell segle tenien residència a Tarragona. Un canvi que s'acabaria reflectint en la transformació dels seus castells: el de Ciutadilla el reformaven com a palau renai-xentista, però mantenint la torre de l'homenatge i matabans, i a l'Abella, a mitjan segle XVII, en desfeien una part per utilitzar pedres i teules per a la construcció de la botiga de grans. Aquell, segons Eva Serra, era un signe de com l'interès pel poder dominical, per la tinença del domini directe i de la renda de la terra, s'imposava per sobre de l'estricta poder jurisdiccional. Tot plegat no suposava, però, que es prescindís de les formes, de les actituds feudals, si es tenia present com Gispert de Guimerà prenia possessió de la baronia el 1653, on feia constar la tinença del mer i mixt imperi, així com de totes les forques plantades.

D'altra banda, en l'enquadrament dels Guimerà en el conflicte de bàndols com a factors de nyerros, sembla que es tractava de l'enfrontament amb els Castre-Pinós —cadells— per qüestions de límits jurisdiccionals i dominicals, a part d'altres precedents més antics. En aquest sentit, tot i les oscil·lacions conjunturals de la renda senyorial o l'impacte dels segrestos de béns per la persecució virregnal, el fet de bandolejar, com afirmava Núria Sales, no era provocat per la penúria d'aquella noblesa. Finalment, la dinàmica d'aquelles tensions afectava les relacions amb membres del poder reial i de les institucions catalanes, la vinculació entre el món rural i el món urbà, que era un altre dels trets del règim senyorial de l'època moderna.

L'estudi del cas de la baronia de Ciutadilla servia poc després per afrontar el tema de les diferències entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova pel que fa a la caracterització de la implantació del feudalisme i del règim senyorial, aspectes que la historiografia havia assenyalat, tenint en compte la menor atenció que havien merescut les terres de ponent, amb l'excepció dels treballs com els de Gaspar Fel·liu.¹² Es tractava de l'anàlisi comparada de les baronies de Plegamans, al Vallès, en mans dels Vilatorra des del segle XV i dels Clariana i Seva a finals del segle XVI, i Ciutadilla, a l'Urgell, que com s'ha dit va pertànyer a alguna de les branques dels Guimerà des del segle XIV. Les terres de Plegamans, amb un hàbitat de masos dispersos, eren alous que havia obtingut el monestir de Sant Cugat del Vallès i que infeudà a la família dels senyors d'aquell castell entre els segles XII i XIV. Per contra, Ciutadilla, amb un hàbitat concentrat, tenia el seu origen en un castell de

12. Eva SERRA I PUIG i Xavier TORRES I SANS, «Catalunya Vella i Catalunya Nova a l'època moderna: el règim feudal català a través de les baronies de Plegamans i Ciutadilla (segles XV-XVII)», a Esteban SARASA SÁNCHEZ i Eliseo SERRANO MARTÍN (ed.), *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica*, vol. I, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1993, p. 337-352. Vegeu també Gaspar FELIU MONFORT, *El funcionamiento del régimen señorial a la edad moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1990.

frontera que entre els segles XI i XIV passà de ser comtal i franc en mans d'un varvassor a restar patrimonialitzat per aquest dins del procés de feudalització. A diferència d'altres indrets de la Catalunya Nova, aquell repoblament no partia d'una carta de franquesa, i des de finals del segle XIV els Guimerà gaudien de plena jurisdicció.

La crisi del segle XV també hi va afectar de manera diferent. A Plegamans es van produir traspassos a la jurisdicció reial i el retorn definitiu a la senyorial després d'algunes resistències, però amb la consolidació final dels drets dels Vilatorça com a senyors de la baronia gràcies a sentències reials. A Ciutadilla no es produïa aquella conflictivitat social i, per contra, es registraven enfrontaments internobiliaris entre les dues branques dels Guimerà, de manera que la Guerra Civil se situava igualment en aquell context i els efectes es corresponien a la posició senyorial que acabava reforçada i amb la major subjecció dels pagesos.

L'anàlisi comparada dels drets d'ambdues baronies també permetia comprovar una evolució relativament diferent entre la Catalunya Vella i la Nova. A Plegamans es registrava una important continuïtat de les famílies de pagesos emfiteutes en els seus masos, alguns d'ells engrandits, amb persistència dels mateixos drets senyorials del segle XIV al segle XVIII, fins i tot amb alguna reducció, i amb la creació de subestabliments per part d'aquells propietaris útils. A Ciutadilla, en canvi, a partir de la segona meitat del segle XV i en el segle XVI el senyor percebia els drets habituals, però s'incorporaven nous productes en el delme, cobrava la quèstia, prestacions en treball (a Plegamans eren escasses) i alhora afegia a la renda els cobraments per censals que la vila havia hagut de crear per afrontar l'endeutament. A Ciutadilla, a més, era el senyor qui feia nous establiments en el segle XVIII i qui posava terres del castell en parcel·la per augmentar els ingressos. A la fi, es conclouia que, mentre que en el primer cas es reflectia una erosió de la renda feudal amb l'enfortiment de la propietat útil, en el segon el dinamisme corresponia al senyor i la renda augmentava, encara que per la inflació, si més no, quedés estabilitzada. Amb tot, Eva Serra i Xavier Torres deixaven oberta aquella diferenciació amb la possibilitat d'altres realitats.

Les aportacions que Eva Serra va fer en la tesi, completades posteriorment amb els treballs esmentats, van configurar la seva interpretació, que sobrepassava la de l'evolució del règim senyorial català de l'època moderna. En la participació en un debat sobre la transició del feudalisme al capitalisme, organitzat per la revista *Manuscrits* l'any 1987, proposava una síntesi interpretativa encara més global sobre els segles XVI i XVII a Catalunya amb la incorporació del context polític.¹³ Utilitzava el concepte *estat feudal*, manllevat d'Anderson, en referir-se a la

13. EVA SERRA, «Tensions i ruptures de la societat catalana en el procés de formació de l'Estat modern. Una reflexió», *Manuscrits: Revista d'Història Moderna* (Barcelona), núm. 4-5 (1987), p. 71-79.

configuració de la monarquia hispànica durant aquell període, en la mesura que considerava que la seva actuació centralitzadora i militar era una certa reacció a l'afebliment del poder senyorial/feudal.¹⁴ Al mateix temps considerava que les institucions catalanes també s'havien d'estudiar tenint present que reflectien igualment les lluites socials internes i que, en tot cas, no eren immòbils.¹⁵ Partia de l'afirmació que s'arribava al segle XVI amb una debilitat estructural del sistema feudal català, però que en cap cas això significava la seva desaparició, ans al contrari, calia reconèixer el grau de reacció senyorial que els recursos legals li atribuïren. D'altra banda, plantejava aprofundir en el nivell d'erosió d'aquelles estructures en el marc de la urbanització de la noblesa, amb el que això suposava quant al distanciament de la gestió de la renda, als efectes de l'arrendament dels drets senyorials i d'una major monetització, i a un cert canvi en les relacions camp-ciutat, que, entrat el segle XVII, coincidia amb el debilitament del bandolerisme, tal com constatava Xavier Torres, per «la fusió entre oligarquies mercantils i rengles nobiliaris».¹⁶ Eva Serra precisava encara que la crisi iniciada entre 1620 i 1640 provocava efectivament la crisi de la renda feudal i la diferenciació social pagesa, alhora que es debilitaven formes de la vida comunitària amb la privatització d'alguns comunals, i tot plegat s'agreujava amb la guerra.

Justament pel que fa a les comunitats rurals va dirigir tres tesis que aprofundiren en aquesta temàtica i, en bona part, confirmaren les seves apreciacions. Jordi Olivares concloïa que la conflictivitat entre comunitats i senyors per la fiscalitat i l'endeutament s'accentuà des de finals del segle XVI i sobretot després de la Guerra dels Segadors, i que el recurs a l'Audiència era el mitjà per dirimir aquests conflictes, sovint amb un resultat favorable a la senyoria.¹⁷ Encara que era en un àmbit sense presència senyorial i dominat pel comunal, a la Val d'Aran M. Àngels Sanllehy demostrava com les transformacions en la comunitat pagesa també portaven a un procés de privatització i de diferenciació interna a mesura que avançava el segle XVIII.¹⁸ Amb un interessant contrapunt, Josep M. Bringué constata la diversitat de relacions entre senyors i comunitats; en el cas del Pallars, dins del domini senyorial es mantenia la propietat alodial, ja fos de particulars o comunal, i les comunitats tenien recursos per exercir un cert control sobre el poder senyori-

14. Perry ANDERSON, *El estado absolutista*, Madrid, Siglo XXI, 1979.

15. Victor FERRO, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987.

16. Xavier TORRES I SANS, *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Vic, Eumo, 1991, p. 186-187.

17. Jordi OLIVARES I PERIU, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria: Conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència (1591-1662)*, Lleida, Pagès, 2000. El llibre, amb pròleg d'Eva Serra, era el resultat de la tesi presentada a la Universitat Pompeu Fabra el 1995.

18. M. Àngels SANLLEHY I SABÍ, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, Tremp, Garsineu, 2007. El llibre, amb pròleg d'Eva Serra, era el resultat de la tesi presentada a la Universitat de Barcelona el 1996.

al mitjançant els privilegis obtinguts i la negociació amb relació a la situació d'endeutament del mateix senyor.¹⁹

La darrera aportació d'Eva Serra sobre la temàtica que ens ocupa, i que es pot considerar com a síntesi de les seves recerques, és la que va fer al volum de la *Història agrària dels Països Catalans*, que ella mateixa va coordinar.²⁰ Entorn del tema de la propietat i de la persistència del domini senyorial, parteix de la diferenciació entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova. En la primera, els pagesos de mas consolidaven i engrandien el domini útil tot i ser «homes propis, solius i afocats». En la segona es tractava de petits emfiteutes o petits propietaris aloers, sota la jurisdicció senyorial en un poblament concentrat i amb escassos masos grans. La diferenciació no li impedeix, però, veure una unitat jurídica entorn de l'emfiteusi, que cal entendre com a sistema de relacions i no com a contracte econòmic, de manera que la seva evolució i extensió donaria situacions socials distintes.

A la Catalunya Vella els pagesos benestants actuaven com a senyors útils, amb una creixent diferenciació social en el segle XVII, tenint en compte que alguns d'ells augmentaven els beneficis com a procuradors o batlles dels senyors, i aconseguien així un clar ascens social. En aquest sentit, considera que la mobilitat de la terra va afavorir que fos «més esborradissa la dualitat entre senyors i pagesos», alhora que augmentava el sector precari dels jornalers, rabassaires, parcers i arrendataris.

De la Catalunya occidental assenyala com el despoblament havia facilitat la imposició de la jurisdicció senyorial, laica o eclesiàstica, alhora que es donava una separació més gran entre el poder jurisdiccional i el domini directe, tot i que la presència d'alous no eximia de la confessió universal de drets. La diferenciació amb l'est es feia palesa quan es constatava que el dret de la quèstia predominava per sobre dels censos i, encara en alguns casos, com el del Pallars, només la pagaven les «cases velles», que eren les benestants. En general, es tractava d'una societat amb menys diferenciació interna, de propietaris mitjans i pocs de grans, de petits pagesos alodials i alguns emfiteutes, amb emprius i comunals. En aquell marc, les terres ermes quedaven dins del domini dels senyors i, per tant, eren aquests els qui fixaven les condicions dels nous establiments, de les cessions a llicència de conreu o dels arrendaments a beneplàcit, en contraposició al que succeïa a la Catalunya Vella, on qui feia els sotsestabliments eren els pagesos de mas emfiteutes.²¹

19. Josep M. BRINGUÉ PORTELLA, «Comunitats, senyors i societat rural al Pallars Sobirà (segles XV-XVII)», *Mélanges de la Casa de Velázquez*, núm. 29-2 (1993), p. 135-151. Aquest article és un avançament de la tesi presentada a la Universitat Pompeu Fabra el 1996.

20. Eva SERRA, «La propietat. Mercat de la terra i evolució de la renda (segles XVI-XVII)», a *Història agrària dels Països Catalans*, vol. III: *Edat moderna*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2008, p. 511-558.

21. Sintetitzava així alguns dels treballs sobre l'àrea a l'est del Llobregat: Gaspar FELIU MONFORT, *El funcionament del règim senyorial a l'edat moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*, Lleida, Institut d'Estu-

Així doncs, el tractament que Eva Serra ha fet sobre el règim senyorial català de l'època moderna pel que fa als grans trets interpretatius ha estat acceptat, i sovint confirmat, per la major part de la historiografia posterior i fins a l'actualitat. Amb tot, alguns treballs han matisat aspectes referits sobretot a l'evolució de la renda, a la diferenciació social pagesa i, en bona manera, a la capacitat efectiva dels senyors malgrat el manteniment d'aquella estructura. Quant a l'evolució de la renda, cal constatar que ja des de la darrera dècada del segle XVI s'iniciava un descens que, malgrat el creixement aparent del segle XVIII, no aconseguia recuperar-se per la dificultat d'adequació dels drets senyorials a les transformacions econòmiques que es produïen.²² Així mateix, la diversificació de situacions entre el camperolat també es feia evident abans d'arribar a la crisi del segle XVII, tal com es reflecteix en els processos d'endeutament del darrer quart del segle XVI, sense oblidar les dades referides al segle XV.

JAUME DANTÍ

dis llerdencs, 1990; Enric VICEDO, *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents: Producció, propietat i renda*, Barcelona, Crítica, 1991; Enric TELLO, *Cervera i la Segarra al segle XVIII*, Lleida, Pagès, 1995; Valentí GUAL VILÀ, «L'espai agrícola de la Conca de Barberà (segles XVI-XIX)», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 11 (1997), p. 131-150.

22. Montserrat DURAN, «L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)», *Recerques*, núm. 17 (1985), p. 7-42; Jaume DANTÍ I RIU, *Terra i població al Vallès Oriental: Època moderna*, Santa Eulàlia de Ronçana, Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana, 1988; Gaspar FELIU MONTFORT, «El règim senyorial català als segles XVI i XVII», *Pedralbes* (Barcelona), núm. 16 (1996), p. 31-45.